

Policy brief 3. 31.8.2020 Anniina Jokinen, erikoissuunnittelija HEUNIssa / Yhdistyneiden kansakuntien yhteydessä toimiva Euroopan kriminaalipolitiikan instituutti, anniina.jokinen@om.fi, +358 50 351 7044

Miten puuttua työperäiseen ihmiskauppaan ja hyväksikäyttöön? Onnistuneen tutkimuksen edellytykset

Euroopassa on viime vuosina havaittu yhä enemmän tapauksia, joissa ulkomaalaisia työntekijöitä on joutunut työperäisen ihmiskaupan ja hyväksikäytön kohteeksi. Tapaukset liittyvät työvoimaintensiiveihin aloihin kuten ravintola-, siivous-, rakennus- ja maatalousalaan. Näytön perusteella työperäinen hyväksikäyttö on erittäin tuottoisaa, mutta kiinnijäämisen riski on pieni. Hyväksikäyttäjät hyödyntävät laillisia rakenteita ja käytäntöjä peittääkseen jälkensä viranomaisilta.

Ulkomaalaisten työntekijöiden oikeuksien suojeleminen on entistäkin tärkeämpää koronapandemian takia, jolla on kauaskantoiset seuraukset. Useat näistä seurauksista tulevat vaikuttamaan suhteettomasti yhteiskuntien heikko-osaisimpiin ihmisiin, jolloin heidän tilanteestaan tulee entistä vaikeampi ja he ovat entistä alttiimpia ihmiskaupalle. Rikolliset eivät pelkäästään käytä uhreja hyväksi vaan vääristävät kilpailua rikkomalla lakeja ja määräyksiä. Tämän lisäksi työperäinen ihmiskauppa ja hyväksikäyttö liittyvät usein harmaaseen talouteen ja talousrikoksiin, eli valtio menettää tämän takia verotuloja. Jotta näihin haasteisiin voitaisiin puuttua, on valtioiden vahvistettava monialaista yhteistyötä, kehitettävä proaktiivisia menetelmiä sekä pidettävä huoli eri viranomaisten, kuten poliisin ja työsuojelun erikoistumisesta. Tässä tiivistelmässä avataan toimenpiteitä, joiden avulla hyväksikäytöstä ja ihmiskaupasta tulisi sekä tuottamatonta että helposti havaittavaa rikollisuutta.

Haasteet

Työperäisen hyväksikäytön ja ihmiskaupan tunnistaminen ja tutkiminen on haastavaa. Ilmiössä ulkomaalaisia työntekijöitä yhdestä tai useammasta maasta tuodaan heille vieraaseen maahan, jossa heidän haavoittuvaa asemaansa ja tietoisuuden puutettaan hyväksikäytetään eri tavoin.

Rikoksenteikijät pyrkivät salaamaan toimintansa kaikin mahdollisin keinoin ja uhkailevat uhrejaan, jolloin nämä eivät uskalla kertoa hyväksikäytöstä. Loppujen lopuksi työperäisen hyväksikäytön päämotiivi on taloudellisen tuoton maksimointi.

Ratkaisut

Esitutkintaviranomaisten pitää muodostaa tilanteesta kattava kokonaiskuva käyttämällä erilaisia tutkimusmenetelmiä kerätäkseen näyttöä ihmiskaupan elementeistä: tekotavasta, keinoista ja hyväksikäyttötarkoituksesta.

Jotta tapauksia voitaisiin selkeämmin tunnistaa, viranomaisten tulee 1) tehdä monialaista yhteistyötä, 2) varmistaa uhrien oikeuksien suojeleminen ja 3) kerätä näyttöä tapauksesta, jotta rikoksenteikijät saatettaisiin vastuuseen teoistaan ja rikoshyöty takavarikoitaisiin.

Nykyisten puutteiden korjaamiseksi Yhdistyneiden kansakuntien yhteydessä toimiva Euroopan kriminaalipolitiikan instituutti (HEUNI) on kehittänyt yhdessä FLOW-kumppanien kanssa *tutkintatyökalun* sekä *tarkistuslistoja* viranomaisille. Näiden materiaalien tarkoitus on lisätä avainasemassa olevien viranomaisten tietoisuutta työperäisestä hyväksikäytöstä ja ihmiskaupasta sekä tarjota konkreettisia välineitä näiden rikosten havaitsemiseksi ja tutkimiseksi. Välineet perustuvat pitkälti Suomen poliisin ja työsuojeluviranomaisten kokemuksiin, mutta mukana on myös käytännön esimerkkejä, suosituksia ja lupaavia käytäntöjä Bulgariasta, Virosta ja Latviasta. Jokainen maa on räätälöinyt raporttinsa omaan kansalliseen kontekstiinsä sopivaksi.

Mitä työperäinen ihmiskauppa on?

Ihmiskauppa on monitahoinen rikos, joka koostuu kolmesta elementistä: tekotapa, keinot ja hyväksikäyttötarkoitus. Yleensä rajan vetäminen työperäisen ihmiskaupan ja hyväksikäytön välille on vaikeaa, mutta ihmiskaupasta voidaan tuomita vain, mikäli kaikki yllä olevat elementit voidaan todistaa.

On erityisen tärkeää kiinnittää huomiota työntekijän hallinnan hienovaraisiin keinoihin eli mihin tahansa olosuhteeseen, joka estää työntekijää jättämästä työtään. Näitä ovat esim. riippuvuus työnantajasta velan takia taikka tiedon tai vaihtoehtojen puutteesta johtuva turvaton tila. Lisäksi näihin voivat kuulua esim. työntekijän erehdyttäminen työoloista, majoituksesta sekä palkasta, todella pitkät työpäivät ilman kohtuullista korvausta ja työntekijän turvattoman tilan tai riippuvaisen aseman hyväksikäyttö. Mukana voi myös olla väkivaltaa tai sillä uhkaamista, passien ja pankkitunnusten takavarikointia, uhkailua, manipuloimista sekä oleskelulupa- tai muihin asiakirjoihin kohdistuvaa kiristämistä.

Jos työntekijä ei voi lähteä työsuhteesta työnantajan täysivaltaisesta hallinnasta johtuen, voidaan tilanne määritellä ihmiskaupaksi.

Ihmiskaupan tunnistaminen

Työperäisen hyväksikäytön ja ihmiskaupan tunnistaminen ei ole helppoa, sillä tavallisesti uhrin suhtautuvat viranomaisiin pelokkaasti tai epäluuloisesti eikä kokonaisvaltaisen hyväksikäyttötilanteen tunnistaminen yleensä onnistu ilman hyvää tietämystä ihmiskaupasta. Monet eri viranomaiset ja muut toimijat voivat kohdata tietämättään henkilöitä, jotka todellisuudessa ovat työperäisen hyväksikäytön uhreja.

Suurin ongelma sekä tunnistamisen että yhteistyön kannalta on se, että kukaan ei näe kokonaiskuvaa. Tämän vuoksi paikallisella tasolla tarvitaan monialaista yhteistyötä. Poliisin ja työsuojeluviranomaisten tulee yhdistää voimavaransa analysoidessaan, mitkä alat ovat hyväksikäytölle alttiita ja ketkä voivat olla rikoksen uhreja tai rikoksenteijöitä.

Kaupungeissa työperäistä hyväksikäyttöä tapahtuu tyypillisesti ravintola-, rakennus- ja siivousaloilla, siinä missä maaseudulla riskiryhmiin kuuluvat maatilojen ja viljelmien kausityöntekijät. Epäilyn herätessä tarvitaan ohjeistusta uhrien suojelemiseksi.

Huonosti ajoitettu tai väärän tahon toiminta voivat pahimmassa tapauksessa muuttaa uhrin kokeman uhan todelliseksi, jolloin rikoksenteijän uhriin kohdistuvaa hallintaa on mahdoton murtaa.

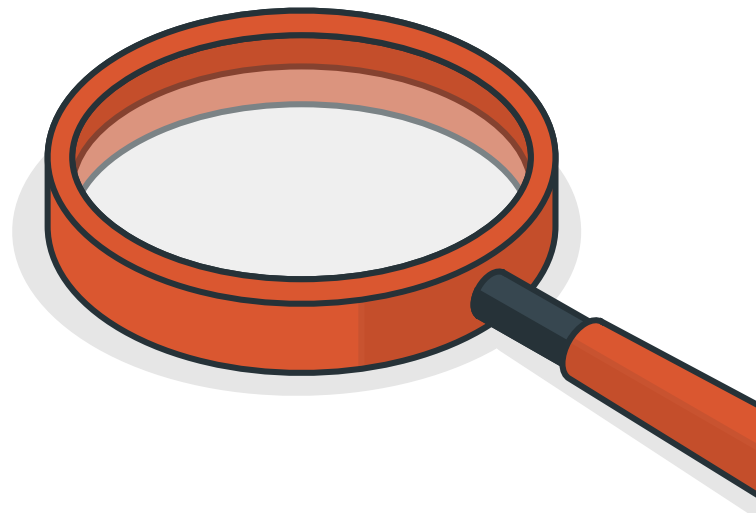
Työsuojelutarkastajille suunnatussa tarkistuslistassa havainnollistetaan työperäisen ihmiskaupan tai hyväksikäytön piirteitä, joita eri viranomaiset kuten työsuojelu-, vero-, palo- ja terveystarkastajat ja elintarviketurvallisuusvalvonta voivat havaita tarkastuksia tehdessään. Tarkistuslistassa kerrotaan myös mitä tehdä, jos epäilyttäviä tapauksia ilmenee.

Työperäisen ihmiskaupan tutkinta

Työperäisen ihmiskaupan onnistunut tutkinta vaatii poliiseilta kokonaisvaltaista lähestymistapaa sekä huolellista suunnittelua. Uhri on tapauksessa ratkaisevassa asemassa: jos rikoksenteijä kykenee painostamaan uhria, voi tämä helposti muuttaa kertomustaan tai olla muuten vaarassa.

Ihmiskauppatutkinta eroaa huomattavasti konventionaalisesta rikostutkinnasta.

Erityiset tutkintatekniikat ja salaiset pakkokeinot kuten telekuuntelu ja -valvonta, suunnitelmallinen tarkkailu, peitelty tiedonhankinta sekä tekninen tarkkailu, ja myös muut keinot kuten peitetoiminta, voivat olla hyödyksi todistuslausuntojen, asiakirjojen sekä muun näytön keräämiseksi ihmiskauppatapausten tutkinnassa. Tutkinnan pitää tukea uhrin lausuntoa asiakirjoin ja muin todistein niin pitkälle kuin mahdollista. Mikäli riittävää näyttöä ei löydy, ei asiaan voida puuttua, jolloin uhrin auttaminen vaikeutuu, erityisesti jos esitutkinta on lopetettava.

Uhrien suojelu

Tavallisesti työperäiset ihmiskauppatapaukset ratkaisevasti uhrien lausuntojen varaan. Uhrin lähestymiseen on syytä kiinnittää erityistä huomiota, jotta tätä voidaan rohkaista paljastamaan tapahtumien kulkua ja samalla suojella rikoksentekeijöiltä. Poliisin on ensiarvoisen tärkeää huolehtia ihmiskaupan uhrin turvallisuudesta kaikissa olosuhteissa.

Jotta esitutkintaa voitaisiin jatkaa ja tapaus viedä tuomioistuinkäsittelyyn, tarvitaan tarpeeksi näyttöä syyteharkinnassa. Uhrin lausunto on tässä avainasemassa. Näin ollen on tärkeää suunnitella uhrin haastattelu huolella, tehdä hyvät pohjatyt tiedonkeruuta varten, järjestää laadukas tulkkaus sekä varmistaa, että uhrille on annettu aikaa levätä ja ymmärtää tilanne ja tutkinnan seuraukset ennen haastattelun alkua.

Mahdolliset uhrin tulisi ohjata ihmiskaupan uhrin auttamisjärjestelmään jo pelkän rikoksen epäilyksen perusteella.

Uhrin haastatellaan ja hänen kanssaan keskustellaan moneen otteeseen esitutkinnan aikana. Tämän tulee tapahtua paikassa, jossa uhri kokee olonsa turvallisiksi. Myös oikeusavustajan valintaan on syytä kiinnittää huomiota, jotta uhrin saivat kokenutta apua. Hyvästä avustajasta ei ole pelkästään hyötyä uhrille vaan myös rikostutkinnasta vastaaville viranomaisille.

Talousrikollisuus

Työperäinen ihmiskauppa liittyy usein talousrikollisuuden, harmaan talouden ja jopa rahanpesun kanssa. Rahavirrojen seuraaminen ja sekä epäiltyjen että uhrien varojen tutkiminen tulisi toteuttaa mahdollisimman nopeasti. Monissa tapauksissa työntekijöiden on pitänyt palauttaa osa palkastaan erilaisina maksuina työnantajalle.

Tapauksen kokonaisvaltainen tarkastelu voi auttaa näytön saamisessa: passitiedot, asumisjärjestelyt, sopimukset eri palvelutarjoajien kanssa (tai niiden puuttuminen) yhdistettynä varallisuustietoihin auttavat muodostamaan kuvan rikosentekeijän ja uhrin rahavirroista ja rahankäyttötavoista.

Koska rikosentekeijät pitävät uhreja hallinnassaan, tutkinnassa tulee ottaa huomioon, että uhrien pankkitilejä voidaan käyttää rikoshyödyn piilottamiseksi. Lisäksi erinäisten kirjanpito- ja verorikosten tutkinta mahdollistaa hyvin monipuolisten konventionaalisten ja salaisten tiedonhankintakeinojen sekä pakkokeinojen käytön.

Rikoshyöty ja vakuustakavarikko pitää huomioida jo heti jutun tutkinnan sekä tiedonhankinnan käynnistämisen yhteydessä.

Tärkeimmät suositukset

Jotta työperäisiä ihmiskauppatapauksia voitaisiin tunnistaa ja tutkia paremmin, viranomaisten tulee:

- Parantaa monialaista yhteistyötä ja kehittää riittäviä rakenteita yhteistyön tukemiseksi
- Kehittää tiedonhankintaan perustuvia proaktiivisia toimintatapoja ja riskimallinnusta
- Tehdä kohdennettuja moniviranomaistarkastuksia riskityöaloilla
- Perustaa ihmiskauppaan keskittyvä poliisin erikoisyksikkö
- Varmistaa lähestymistapojen uhrikeskeisyys, jotta uhri voi vaatia oikeuksiaan ja saada oikeusapua
- Tehdä tiivistä yhteistyötä ihmiskaupan uhrin auttamisjärjestelmän ja/tai järjestöjen kanssa, sekä ohjata hyväksikäytetyt ulkomaalaiset työntekijät sekä ihmiskaupan uhrin tarvittavien palvelujen piiriin.

Lisää tietoa onnistuneen tutkinnan konkreettisista edellytyksistä löytyy viimeiseltä sivulta. Voit ladata tutkintapoppa osoitteesta www.heuni.fi tai alla olevista linkeistä.

Lisätietoa

Yhdistyneiden kansakuntien yhteydessä toimiva Euroopan kriminaalipolitiikan instituutti (HEUNI) on yhdessä bulgarialaisen Center for the Study of Democracy -instituutin (CSD), Tarton yliopiston sekä Latvian sisäministeriön kanssa saattanut päätökseen monikansallisen, EU-rahoitteisen FLOW-projektin (Laittomat rahavirrat ja työperäisen ihmiskaupan uhrin: vyyhdin purkaminen).

HEUNI toimi hankkeen koordinaattorina vuosina 2018-2020, ja julkaisun rahoittajana oli Euroopan unionin sisäisen turvallisuuden rahastoon kuuluva rahoitusväline, joka koskee poliisiyhteistyötä, rikollisuuden ehkäisemistä ja torjumista sekä kriisinhallintaa.

Tässä julkaisussa esitetyt näkemykset ovat sen kirjoittajien eivätkä välttämättä edusta Euroopan komission virallista kantaa.

Tutkintapoppaan muut kieliversiot löytyvät seuraavista linkeistä: [ENG](#), [LV](#), [EE](#), [BG](#), [FI](#)

Onnistuneen tutkinnan edellytykset

Tämä kuvio avaa onnistuneen esitutkinnan vaiheita, kun mahdollinen ihmiskauppatapaus on tunnistettu. Se korostaa uhrikeskeistä lähestymistapaa, jonka lähtökohtana ovat uhrin oikeudet ja niiden kunnioittaminen. Tapahtuneesta tulee muodostaa mahdollisimman kokonaisvaltainen kuva. Lisäksi on tärkeää kerätä monipuolista näyttöä ihmiskaupan keinoista, tekotavasta ja hyväksikäyttötarkoituksesta. Eri vaiheet eivät välttämättä etene kronologisessa järjestyksessä, mutta jokainen niistä tulisi huomioida, jotta epäillyt saataisiin syytteeseen ja uhrin oikeudet toteutuisivat.

